

Олексій Вишиванюк (Івано-Франківськ)

Етноконфесійні процеси в Україні у період 1944–1953 рр.

(тези доповіді)

У 1944–1953 рр. відбулася певна кореляція етноконфесійної політики сталінського режиму. Цей період обмежений двома знаковими датами: звільненням радянських територій від німецької окупації, з одного боку, і смертю Сталіна — з іншого. Однак зміни в релігійній політиці мали тактичний, а не стратегічний характер. Сталінська релігійна політика аналізованого періоду була логічним продовженням стратегічного курсу більшовицької партії на знищення віри і церкви.

Стратегія церковно-релігійної політики в означений період не відрізнялася від попередніх і наступних етапів радянської історії, вона була визначена атеїстичним характером комуністичної ідеології. Від самого початку діяльності комуністичної партії вона задекларувала себе непримиренним борцем проти «релігійних пережитків» і «релігійного мракобісся». Християнська ідея та християнська мораль були яскравими антиподами комуністичної ідеології, базовою основою якої було проголошено матеріалістичний світогляд. Комунізм як нова ерзацрелігія не міг співіснувати з будь-якою іншою релігією. За таких обставин комуністичний режим протягом усього періоду свого існування вів нещадну боротьбу з релігією і церквою. Не є винятком і період 1944–1953 рр. Етнорелігійна політика радянської держави у 1944–1953 рр. була значною мірою зумовлена попередніми етапами її реалізації. Починаючи з 1943 р. режим, не відчувачи будь-якого помітного спротиву з боку Російської православної церкви і не вбачачи у ній серйозної загрози для власного існування, вирішив дещо лібералізувати власну церковно-релігійну політику. До цього моменту РПЦ була не просто фізично винищена (на всьому величезному просторі СРСР, за винятком приєднаних західних тери-

торій, діяло трохи більше ста православних храмів), а морально принижена: її нечисленні духовенство та ієрархія були готові співпрацювати з режимом у будь-якій формі, але сам режим не виявляв зацікавленості у послугах церкви. І лише наприкінці 1943 р. Сталін вирішив долучити РПЦ до реалізації власних планів.

Значні зміни радянської церковно-релігійної політики у 1944–1953 рр. були викликані подіями, що відбулися в період Другої світової війни. Яскраво виражена патріотична прорадянська позиція РПЦ явно дисонувала з діями деяких церков, які в період окупації засвідчили свою ворожість до більшовицького режиму, співпрацюючи з німцями та націоналістами (згодом влада реалізувала план поглинання ворожих режиму УГКЦ і УАПЦ підконтрольною собі РПЦ). Наприкінці 1943 р. радянський уряд не потребував допомоги РПЦ для перемоги над Німеччиною. Результат війни був фактично вирішений, і режим, відновлюючи формальні ознаки існування РПЦ, мав більш далекоглядні плани, які стосувалися повоєнного облаштування окупованих територій. РПЦ в цих умовах мала стати одним із інструментів зовнішньої політики радянської держави, з одного боку, і виступити в ролі уніфікатора населення приєднаних до СРСР західних земель, з іншого.

Після того як радянський уряд використав РПЦ у своїх зовнішньо- та внутрішньополітичних цілях, він втратив до неї інтерес і знову розпочав планомірне згортання церковно-релігійного життя: з 1949 р. відбувається поступове скорочення кількості релігійних громад та духовних навчальних закладів, що відроджувалися у перші повоєнні роки, катастрофічно зменшується чисельність духовенства тощо. Остаточний період відносної лібералізації державної церковно-релігійної політики завершується після смерті Сталіна. Розпочинається етап хрущовських гонінь на церкву.